

propter nimiam intentionem cordis. Nam ea intentione Pater Benedictus dixit : tu, qua intentione dicit Deus ad Ezechielem prophetam *oculis tuis*. Ait enim : *Fili hominis, vide oculis tuis, et auribus tuis audi, et pone cor tuum in omnia quæ ego ostendam tibi; quia ut ostendantur tibi, adductus es hoc*. Et pulchre hic Dominus *tuis* addidit, quia oculos et aures cordis requirebat : quasi diceret : Quia non pos-

sunt hæc quæ tibi ostendantur oculis corporeis videri, auribus corporeis audiri, idcirco dico tibi *tuis*, ut ea oculis prophetis videas et auribus spiritualibus audias. Ita et sanctus Benedictus in hoc loco addidit *tui*, quasi diceret : Quia ista quæ ego te admonere studeo, fili, auribus corporeis non potes audire, idcirco *tui* dico, ut ea auribus cordis intente audias.

## PAULI WINFRIDI DIACONI

### OPERUM PARS TERTIA. - EPISTOLÆ ET CARMINA

#### SECTIO PRIMA. - EPISTOLÆ.

##### <sup>a</sup> EPISTOLA PRIMA.

<sup>b</sup> *Incipit epistola pauli diaconi ad <sup>c</sup> Carolum regem.*  
(Ex Chronico Cassinensi edit. Ang. Mue.)

Propagatori ac defensori Christianæ religionis domino Carolo, Christi potentia regum sapientissimo, <sup>d</sup> Theodemar exiguus, et universus beati Benedicti Patris grex vestro subditus dominatui, æternam in Domino salutem.

<sup>e</sup> Tam per epistolæ seriem quamque et per sanctum virum <sup>f</sup> Adelgarium episcopum <sup>g</sup> vestra famina suscipientes, magna sumus exultatione gavisus; dum vestram sublimitatem, domnamque nostram reginam, vestrosque liberos sospites valentesque esse cognovimus. Nec minori etiam tripudio exultabimus, dum vestrarum protelationem finium, victoriamque de hostibus triumphos agnovimus. Auxit etiam nostrum illa res gaudium, quia vestram excellentiam de virtute in virtutem succe-

<sup>a</sup> Varias hujus epistolæ lectiones collegit Hæstenus : per plures collecturus, si nostram editionem præ manibus habuisset. Curam hanc lectori nos relinquimus, cui otium fuerit, ac libeat exteris editionibus domesticam nostram conferre; pro qua vetustas ipsa testimonium perhibet. Codex enim 353 non integro sæculo post Paulum, et Theodemarium compilatus fuit ab Joanne abbate. Ut propterea nihil me eruditissimi Menardi apud Hæstenum auctoritas noveat, suspicantis, hanc epistolam non esse Theodemarii : cum et tempora belle cohæreant et ipsa epistolæ phrasim Paulum auctorem prodat luculenter; præter tot nostrorum codicum fidem.

<sup>b</sup> *Inc. epist. Pauli Diaconi.* Paulo inscribitur epistola, quod eam Paulus suo dictaverit marte ac ingenio : Theodemario, quod ejus nomine scripta.

<sup>c</sup> *Ad Carolum regem.* Tunc regem tantum, nondum imperatorem.

<sup>d</sup> *Theodemar.* Alias *Theutmar.*

<sup>e</sup> *Tam per epist. seriem.* Caroli ad Theodemarum epistola excidit.

<sup>f</sup> *Adelgarium episc.* Cujus sedis non exploratum. Forte Trecensis, inquit Hæstenus.

<sup>g</sup> *Vestra famina.* Eadem utitur voce Paulus in hymno sancti Joannis :

Ne levi saltem maculare vitam  
Famine posses;

et alibi.

<sup>h</sup> *De ipso codice, quam ille suis... manibus.* Tunc enim exstabat Casini Regulæ autographum, quod postea Teani conflagravit.

<sup>i</sup> *Exarabit.* Pro *exaravit*, supra *exultabimus*, et

<sup>B</sup> *sentem, Dei agrum studiose excellere addidimus, ac monachorum religionem ad meliorem perducere statum.* Certum est quia vos hoc factum beatiorem efficiet, dum tale Deo nostro, tamque beneplacitum manus offertis. Qua de re, quia ad beati Patris nostri Benedicti doctrinam et luculenta exempla aliquos monachorum regionis illius vestræ clementiæ informari placuit, juxta præceptionem, en vobis regulam ejusdem beati Patris <sup>h</sup> de ipso codice quam ille suis sanctis manibus <sup>i</sup> exarabit transcriptam direximus. In fidem autem sacræ ejusdem regulæ ymnos, qui secundum instituta beati Patris nostri per singula officia vel festivitates cantari debent, adnextimus. Si quem autem movet quare beatus Benedictus in ætatis tempore cotidianis diebus ad nocturnum officium unam tantum de Veteri Testamento sectionem præceperit legere, cognoscat <sup>j</sup> necdum eo tempore in Romana Ecclesia, sicut nunc leguntur, sacras Scri-

infra, *cænovia* pro *cænobio*, et *providentia*, vice *providentia*; et *octabum* pro *octavum*, *debitum* pro *debitum*. Reciproce *u*, *b* et *v* consona permutabuntur, ex illius ætatis græcissante dialecto et scriptione.

<sup>j</sup> *Necdum eo tempore in Rom. Eccl. sicut nunc leguntur, sacras Scripturas legi, mos fuisse.* Allucinatium hic fuisse Theodemarum (sive potius Paulum Diaconum) censet Hæstenus, cum jam Gelasius primus, diu ante Gregorium (uno ante Benedictum) totius anni lectiones suo ordine digessisset. Sed quisquis ille fuerit qui lectionum ordinem et numerum sancivit, sapientissime tamen sanctissimus Pater Benedictus diversam a Romana Ecclesia ritum psallendi ordinavit, ut monachi a clericis non solum conversatione, sed etiam publicarum orationum modo distinguerentur. Auctor Vitæ sancti Walerii abbatis, qui fuit discipulus sancti Columbanii, apud Surium die 3 Aprilis, narrat sanctum virum utrumque cursum et monasterialem, et gallicanum sive clericalem, quotidie persolvisse. Unde liquet a ritu clericorum, etiam ex Regula sancti Columbanii monachorum ritum discrepasse. Quod vero attinet ad lectiones, sanctus legislator noster ætatis tempore unam tantum diebus ferialibus ordinavit propter noctium brevitatem. Lectio vero sacræ Scripturæ, quæ deerat in officio, suppleri solebat in refectorio. Mos enim vetustissimus monachorum fuit universam sacram Scripturam singulis annis partim in choro, partim in refectorio audire, ut ex antiquis monachorum ritualibus constat.

pturas legimos fuisse : sed post aliquot tempora hoc institutum esse, sive a beato papa Gregorio, sive, ut ab aliis affirmatur, ab Honorio. Qua de re nostri majores instituerunt ut hic in sacro nostro cœnovio, quod juxta sanctum illius corpus institutum est, tres cotidianis diebus, æstivo ni tempore, ex Veteri Testamento lectiones in codice legantur, ne a sancta Romana Ecclesia discrepare viderentur. Nec enim credendum est hoc beato Patri Benedicto displicere, sed potius gratum ei esse, si quis supra id quod ille in Dei laudibus instituit, propter Dei amorem adjiciendum esse curaverit. Nam et de psalmodiarum per singulos septimanæ dies divisione, si cui melius visum fuerit quam ipse beatus Pater instituit, ab ipso habet licentiam, ut melius æstimaverit, canere. Nec debent cogi monachi, si tamen vestro sapientissimo cordi ita placet, qui nunc Romano more psallunt, juxta institutionem sacræ hujus Regulæ psalmos dividere : sed possunt, si vobis ita videtur, solito more canentes actionis vitæ normam suscipere. Direximus quoque <sup>a</sup> pondo <sup>b</sup> quatuor librarum, ad cujus æqualitatem ponderis panis debeat fieri, qui <sup>c</sup> quaternas quadras singularum librarum juxta sacræ textum Regulæ, possit dividi. Quod pondus, sicut ab ipso Patre est institutum, in hoc est loco repertum. Misimus etiam mensuram potus, quæ prandii, et aliam, quæ cœnæ tempore debeat fratribus præberi : <sup>d</sup> quas duas mensuras æstimaverunt majores nostri eminæ mensura esse. Direximus etiam et mensuram unius calicis, quam <sup>e</sup> obsequiaturi fratres, juxta sacræ Regulæ textum, solent accipere. Beatus Pater noster insti-

<sup>a</sup> *Pondo*. Non mutandum, nam et *pondo* recte dicitur et *pondus*.

<sup>b</sup> *Quattuor librarum*. « Ex hoc fortassis capite » (verba sunt Hœsteni) « suspicatur eruditissimus Menardus epistolam hanc non esse Theodemari; si enim pondus libræ, ut in suis declarationibus aiunt Casinenses, sit unciarum triginta trium, et semis, eaque mensura nonnullis enormis videatur; quid dicendum de hac Theodemari quatuor librarum, sive unciarum 43; ita ut triginta duæ prandio, cœnæ vero sexdecim deputentur? Voluit enim sanctus Benedictus tertiam partem reservari cœnaturis. » Certum tamen nobis est, ex duobus ponderibus Casini adhuc servatis, quotidianum panis demensum, a sancto Patre statutum, aut triginta novem, aut quadraginta octo unciarum fuisse. Neque enormis ea mensura videbitur cogitantibus, tum varias complexionibus, quibus omnibus prospicere studuit discretissimi legislatoris providentia, tum agri labores, quibus tunc monachi exercebantur : tum denique obsoniorum parcitatem, panis abundantia propterea compensandam, maxime jugiter jejulantibus, Consule Ferrarium nostrum in Regulam cap. 39, ubi plura.

<sup>c</sup> *In quaternas quadras*. In quatuor partes seu segmenta vel fragmenta dividi possit. Sane Servius ad illud VII Æneid. : *Patulis nec parcere quadris*, scribit, « *Quadris*, id est, aut mensis, aut quadris, fragmentis accipimus. » Hinc Juvenalis sat. 5 :

Ut bona summa putes aliena vivere quadra.

Et Horat. lib. 1, epist. 18 :

Et mihi dividuo findetur munere quadra.

Martialis quoque lib. VI, epigr. 75 :

Cam mittis turdumve mihi quadrumve placeat.

A tuit duo cocta pulmentaria in cotidiana refectioe fratribus præparari, et tertium de leguminibus erudis, aqua infusis. Nos vero ex institutione majorum nostrorum, tria cocta pulmentaria aliis diebus, quarta feria, et sexta feria, duo tantum reficiendis fratribus præparamus. Excepto quod plures ex fratribus nostris pane tantum his diebus herbisque ortensibus vescuntur : quorum plerique etiam nec vinum bibunt. Die vero Dominico, et in festivitibus præcipuis, etiam quartum addimus pulmentum. Exceptis secunda, quarta, et sexta feria, aliis diebus prandentibus fratribus, cum vinum nobis abundat, singulas fialas miscere facimus. In summis quoque festivitibus, hoc est in Nativitate Domini, et Epiphania, in Pascha, et tertia feria post Pascha, quando nobis grandis festivitas est, et in Pentecosten, et in sancti Johannis, et in sancti Petri, et in sancti Laurentii, et in sanctæ Mariæ, et in sancti Martini, et beati Benedicti, etiam his ad prandium miscere facimus. Præter hæc etiam <sup>f</sup> æstatis tempore post nonam, aliquid si est de pomis, et singulas fialas nostris fratribus præbemus. <sup>g</sup> Cum vero tempus sectionis sæni est, etiam <sup>h</sup> potionem ex melle <sup>i</sup> horam quartam laborantibus fratribus propinamus. <sup>j</sup> Volatilia numquam, nisi die Natalis Domini, si est unde, usque ad dies octo comedimus, similiter etiam Paschalis festi diebus, sed de esu volatiliam tam caute prudentissimus Pater noster in sua Regula posuit ; ut si velint comedere monachi, cum opportunum est, non subiaceant culpæ : sin vero eis a suo tale edulium non præbeatur abbate, ut quasi ex debito, hoc non possit requirere. Sane,

Lege quæ de quadra ad Moretum scripsit Scaliger, et Vossium in Lexico.

<sup>d</sup> *Quas duas mensuras ... eminæ-mensura esse*. Alii legunt *mensuram* ; sed utrumque sustineri potest. Porro de emina, vide laudatum Ferrarium, in cap. 40 Regulæ.

<sup>e</sup> *Obsequiaturi*. Servitores vocantur in Regula, cap. 38, nempe qui mensæ inserviant vel coquinæ.

<sup>f</sup> *Æstatis tempore post nonam, de pomis, et singulas fialas, etc.* Antiquum hunc morem bibendi post nonam in conventu, cum pomis aut cucumeribus, usque ad meam adolescentiam in congregatione Casineni retentum vidi : nunc antiquatum. In antiquis usibus Cisterciensium, caput 85 sic inscribitur : *De bibere post nonam*. Vide Hœstenum.

<sup>g</sup> *Tempus sectionis sæni*. Pondera hic agrestes labores, ut mirari desinas enormem panis demensum laborantibus præfinitum. Hunc etiam locum illustrat Hœstenus

<sup>h</sup> *Potionem ex melle, etc.* Ad vires reficiendas, sitim sedandam leniendaque viscera atque mulcenda. Notum illud Asinii Pollionis, qui, centesimum excedens ætatis annum, cum ab Augusto hospite rogaretur quam maxime ratione vigorem illum corporis animique custodisset, respondit : *Intus mulso, foris oleo*. Est vero mulsum potio ex melle et vino concinnata, sic vocatum quod venas lenitate sua mulceat.

<sup>i</sup> *Volatilia, etc.* Locum hunc, præter Ferrarium, disertissime enarrat Hœstenus; illum adi ad pagin. 926 et seqq. Certe Theodemar et Paulus, prioresque nostri Casinates, in ea fuerunt opinione ut a legislatore volatiliam esus monachis omnino interdictus non fuerit.

quia percontari dignati estis quod vestimentum cuculla debeat intelligi. <sup>a</sup> Cucullam nos esse dicimus, quam alio nomine casulam vocamus. Et inde est quod hieme villosam, æstate puram, aut vetustam beatus Pater instituit; quia scilicet hoc genus indumenti solet cum villis intexi. Illud autem vestimentum, quod a Gallicanis monachis cuculla dicitur, et nos cappam vocamus, quod proprie monachorum designat habitum, melotem appellare debemus, sicut et hactenus in hac provincia a quibusdam vocatur: de quo sicut beatus Gregorius scribit in libro Dialogi: exceptus ab aqua per Maurum monachum puer Placidus dixit, Ego, cum ab aqua abstraherer, melotem super me abbatis cernebam, eumque me ab aquis educere considerabam. Quod tegumentum ideo sic appellatum est quia solebat antiquitus de illius animantis pelle fieri <sup>b</sup> quod melos propter nuditatem sui corporis appellatur. Quod genus bestiolæ a nonnullis taxus vocatur. De quo genere tegumenti nichil beatus Benedictus in suæ textu Regulæ locutus est; ob hoc scilicet, ut conjicere possumus, quia diverso modo hoc vidit a plerisque monachis uti tegumentum. Nam Galliarum monachi hoc laxius et prolixius induuntur; Itali vero monachi, sicut nostis, brevius hujuscemodi et strictius vestimentum habent: Græci vero, præter operimentum capitis, modicum quiddam tantum ante pectus et a dorso dependens; Transmarini autem monachi hujusmodi operimentum pellicium habent. Ergo, quia tantam in monachico indumento beatus Benedictus diversitatem vidit, unicuique monachorum, quod ex his potius eligere velit, proprio arbitrio dereliquit. De numero autem et qualitate vestimentorum sic beatus Pater noster in sua Regula posuit, ut tamen providentia sit abbatis quomodo debeat pro sua unicuique distribuere necessitate; sed et ipse Pater dixit quia in temperatis regionibus minus, in frigidis plus vestimenta sit opus haberi. Seniores tamen nostri et præteriti abbates instituerunt fratribus nostris, propter diversos

<sup>a</sup> *Cucullam... Casullam*, etc. Codex sancti Angeli ad Fornias, in archivo Casinensi asservatus, exhibet imaginem Desiderii abbatis cucullati: talari scilicet vestimento, undique clauso, nec admodum sinuoso, manicis non amplis; et hæc plane per ea tempora cucullæ forma. Anterioris ætatis nulla apud nos exstat cucullæ vel pictura, vel graphica descriptio. Et profecto non eadem omni ævo cucullæ formula, quanquam non omnino a primigenia discrepans. Vide Hæstenum, et Ferrarium.

<sup>b</sup> *Quod melos propter nuditatem*, etc. Propter rotunditatem legendum: nam melis, animal de genere agrestium ferium, fortasse quod *taxum* vocant, ut idem Paulus prodit, a Græco *melon* dicitur, quod est *malum*, eo quod instar *mali* corpus habeat rotundum. Hinc *melinæ* vestis, et *melotes*.

<sup>c</sup> *Mattos*. Alii legunt *mantos* vel *mantas*. Matta teges est vel storea, in qua monachi cubare soliti. Fortassis ergo *matta* vocata est vel *mattus* vestis texturæ rudiori storeæ similis.

<sup>d</sup> *Capud*. Commutata invicem hæc elementa *d* et *t* alibi nobis notatum.

<sup>e</sup> *Gunnas pellicias*. *Geminas pelliculas* legit Breu-

labores, tres tunicas habere; duas grossiores in hieme, unam subtiliorem in æstate; similiter et in loco cucullarum, duos, quos nos dicimus <sup>c</sup> *matto*s, qui ex grossiori sago fiunt, et unum in æstate subtiliorem operimentum. Cucullas autem ideo non habemus, quia majoris sunt prætii, et quia nobis Pater noster alias præcepit, talia vestimenta habere, quales possunt in provincia vilius emi. Habent autem fratres nostri et duplicia fæmoralia: multi tamen ex eis, Deo adjuvante, in tantum se continent, ut neque fæmoralia habeant, neque amplius quam duplicia, secundum regularem textum, indumenta. Statuit autem venerabilis Pater ut scapulares monachi propter opera habeant, quod ob hoc scapulare dicitur, quod scapulas præcipue tegat, et <sup>d</sup> *capud*, quod vestimentum pene omnes in hac terra rustici utuntur. Pro quo tegumento nos e grossiori textu ad melotis similitudinem operimentum habemus: nisi quod manicæ in hoc usque ad manus pertingentes habentur. Præter addimus unicuique sicut ei opus est: nam senibus nostris <sup>e</sup> *gunnas pellicias* tribuimus, infirmos etiam, et in culcitis jacere permitimus, et unicuique omnino, sicut sua exposcit necessitas præbemus. Concessum est etiam fratribus nostris habere manutergia, sive ad tonsuræ obsequium, sive ad codices quos ad legendum suscipiunt involvendo.

Præter regularia quoque jejunia, in vigiliis præcipuarum festivitatum usque ad vesperam jejunamus; et a vespera vigiliarum per totam noctem, et diem festivitatis, usque ad completorii officium <sup>f</sup> *jenua non flectimus*. Dominicis quoque diebus, et a Domini Nativitate, usque ad octavum diem; a Pascha quoque usque ad Pentecosten similiter <sup>g</sup> ad poplicum officium *jenua non flectimus*.

<sup>h</sup> Textum quoque promissionis, quo ordine solebant anteriores monachi Regulam sanctam in hoc loco promittere, ecce intra hanc epistolam in brevi paginola exaratum direximus vobis. <sup>i</sup> *Joseb* quoque frater noster, quem, ut scribere nobis dignati estis, lius. Nostra lectio omnino præferenda. Vide Hæstenum.

<sup>f</sup> *Jenua non flectimus*. Sic loquebantur, molliend septimæ litteræ duriorem pronuntiationem, ut tertio vocali pene consonaret: ideoque sic scribebant *Contra*, dum barbarorum contagio Itali tertiam vocalem asperius efferre didicissent, degenerarunt in sonum *g*, ut pro *Jesu*, jam, *Joannes*, pronuntient *Gesu*, *giu*, *Giovanni*. Quod attinet ad ritum veteris Ecclesiæ, mos fuit die Dominico, et a Pascha usque ad Pentecosten, non in genua provolutos, sed stante orare, in memoriam Christi resurrectionis. De qua restant canones *Si quis presbyter*, dist. 50; *Scir debet*, dist. 76; *Quoniam*, de consecr., dist. 3.

<sup>g</sup> *Ad poplicum officium*. *Publicus* olim fuit *populicus* et *poplicus* quod exstat in veteri inscriptione apud Gruterum, pag. mihi 150; venit quippe a *populus* Inde Valerius Publicola et Poplicola.

<sup>h</sup> *Textum quoque promissionis*. In codice nostro non habemus exemplum hujus formulæ, quod hi retulit Hæstenus.

<sup>i</sup> *Joseb* Plutarchus in Hellenicis Quæstionibus auctor est, Macedones *b* usurpasse pro *pb*, et *p* *Philippos* dixisse *Bilippos*. Eos in quibusdam imitat

præficere ad regendum monasterium sub Regulæ A tramite destinatis, habet secundum sacrorum canonum instituta largitatis facultatem, ut hoc possit facere, quæ licentiam monachis tribuunt, etiam ecclesiasticis gradibus sublimari. Videat tamen ille si sic se potest coartare ut possit suo exemplo fratribus prodesse. Grandis siquidem, et prima est in hoc monachis, et <sup>a</sup> contra Regulæ seriem districtio; si eis sine sua electione externus aliquis præponatur, vestra tamen sagax providaque subtilitas, sicut cœlitus mentem auserit, ita disponat. De Optato venerabile monacho nostro summissis precibus, obsecramus, ut quia per ignorantiam ætatis excessit, vestra mereatur clementia relaxari. His expletis <sup>b</sup> commendamus nos sacræ vestræ, poscentes Dominum nostrum tam publice quam private, ut vestram nobis vestrorumque salutem prolixis temporibus concedat, et ubique vestram gloriam. semperque custodiat. *Explicit.*

## EPISTOLA II.

AD CAROLUM MAGNUM.

*Illi Vocabularium suum nuncupat.*

(Ex Mabill. An. Bened.)

Largitatis munere sapientia potentiaque præfulgido domino regi Carolo, regum sublimis imo, Paulus ultimus servulus.

Cupiens aliquid vestris bibliothecis addere, quia ex proprio perparum valeo, necessario ex alieno mutuavi. Festus denique Pompeius, Romanis studiis affatim eruditus, tam sermonum auditorum quam etiam quarundam causarum origines aperiens, opus suum ad viginti prolixa volumina extendit. Ex quo ego prolixitate superflua quæque et minus necessaria prætergrediens, et quædam abstrusa penitus stylo proprio enucleans, ita ut erant positi relinquens, hoc vestræ celsitudini legendum compendio obtuli, in cujus serie, si tamen lectum ire non dedignabimini, quædam secundum artem, quædam juxta etymologiam posita non inconvenienter invenietis, et præcipue civitatis vestræ Romulæ, portarum, viarum, montium, locorum tribuumque vocabula diserta reperietis: ritus præterea gentilium et consuetudines varias. Dictiones quoque poetis et historiographis familiares, quas in suis opusculis frequentius posuere. Quod exiguitatis meæ munusculum, si sagax et subtilissimum vestrum ingenium non usquequaque repulerit, tenuitatem meam vita comite ad potiora excitabit.

sunt Latini, et signanter in nomine *Berenices*. Ita in præsentī *Joseb* pro Joseph. — Quæ hinc et deinceps præfert codex Casinensis, desiderantur in editis, ut vel hinc nostrum exemplum præferendum agnoscas.

<sup>a</sup> *Contra Regulæ seriem*. Caput 62: « Si quis abbas sibi presbyterum, vel diaconem ordinari petierit, de suis eligat. »

*Commendamus nos sacræ vestræ*. Subaudi *personæ, majestati, etc.* *Sacræ* quoque vocatur epistola regia. Subnectit Hæstenuus ex Codice Trevirensi distichon:

Vale salus patriæ, lumenque decusque tuorum,  
Maxime regnantum, noster et altus amor.

Augustus locus sanctus, etc. A. *Hoc vocabularium desinit in hac voce litteræ N. Nequiquam.*

## EPISTOLA III.

AD ADHALARDUM ABBATEM CORBEIENSEM.

(Ex Mabill., ibid.)

Charissimo fratri et domino Adalardo viro Dei, Paulus supplex.

Cupieram, dilecte mi, æstate præterita videre faciem tuam, quando illis in partibus fui! sed præpeditus lassitudine sonipedum, ad te venire non potui. Interioribus tamen oculis, quibus solis valeo, tuæ fraternitatis dulcedinem frequenter aspicio. Volueram equidem tuis imperiis jam ante parere: sed, ut pote pauper, et cui desunt librarii, prius hoc facere nequivi: maxime cum me tam prolixa validudo contriverit, ut a mense Septembrio pene usque ad diem nativitatis Domini lectulo detentus sim: neque licuerit clericulo illi, qui hæc eadem utcumque scripsit, manum ad atramentarium mittere. Suscipe tamen, quamvis sero, epistolas quas desiderasti: et quia mihi eas relegere præ occupatione totas non licuit, triginta quatuor ex eis scito relectas, et, prout potui, emendatas esse, præter pauca loca, in quibus minus inveni, et tamen meo ea sensu supplere nolui, ne viderer tanti doctoris verba iamutare; quibus in locis et forinsecus ad oram zetam, quod est vitii signum, apposui. Tua itaque fraternitas, si se facultas dederit, reliquas epistolas ad emendatiorem relegere studeat codicem, sed et loca, in quibus minus habetur, supplere. Hoc tamen sanctitati tuæ suadeo, ne passim, propter aliqua quæ in eis minus idoneos latere magis quam scire convenit, publicentur. Vale, frater amabilis, semper in bonis gliscens: et cum mentem ad superna tetenderis, memento mei.

Ante suos refluus Rhenus repedabit ad ortus,

Ante petet fontem clara Mosella suum,

Quam tuus e nostro charum ac memorabile semper

Dulce Adalard nomen pectore cedat amor.

Tu quoque, si felix vigeas de munere Christi,

Esto memor Pauli tempus in omne tui.

## EPISTOLA IV.

AD THEUDEMARUM ABBATEM.

Amabilissimo et totis mihi præcordiis dilecto domno meo Patri abbati Theudemari, Paulus, pusillus filius supplex.

Quamvis prolixa terrarum spatia corpore tenus a vestro consortio dividant, tangit me tamen utcumque vestro cœtui tenax et quæ dividi nunquam poterit

Deest in nostro. Quo autem successu epistola hæc scripta fuerit, et monachi in Gallias missi, pete ab Hæsteno, pag 1090.

<sup>c</sup> Magna Paulum inter et Adalhardum abbatem Corbeiensem intercessit familiaritas, forte in secessu Casinensi contracta. Argumento est epistola illa, quam Paulus scripsit Adalardo, qui ab ipso sancti Gregorii epistolas petierat. Ex his tantum quinquaginta quinque transcribendas curavit Paulus, easque partim sua manu emendatas amico submisit, cum prævio epistolio, quo nullum illustrius mutui inter utrumque amoris iudicium afferri potest.

charitas, tantusque singulis pene momentis me vester meorumque seniorum et fratrum amor excruciat, quantum nec epistolaris valet religio nec pagellarum exponere brevitatis. Cum enim menti subeunt occupata tantum in divinis operibus otia ac mei statio hospitoli gratissima; cum vester pius et religiosus affectus, cum sancta tantorum Christi militum, divinis cultibus insudans caterva, cum singulorum fratrum indivisis virtutibus exempla fulgentia, cum dulcia supernæ patriæ perfectionum colloquia, hæreo, stupeo, languo, nec inter imo pectore tracta suspiria retinere lacrymas possum. Inter catholicos et Christianis cultibus deditos versor: bene me omnes accipiunt, benigniter mihi affatim amore nostri Patris Benedicti et vestris meritis exhibetur; sed ad comparisonem vestri cœnobii mihi palatium carcer est, ad collationem tantæ quæ apud vos est quietis hic mihi degere tempestas est; solo ab hac patria debili corpusculo tencor, tota qua solum valeo mente vobiscum sum: videorque mihi nunc suavibus nimium vestris interesse concentibus; nunc consedere satiandis in cœna plus corpore quam cibo, nunc singulorum considerare in diversis officiis studia, nunc gravium jam senio seu languidorum quomodo quisque valeat perdiscere causas, nunc ad instar mihi paradisi dilecta sanctorum terere limina. Crede, Pater et domine, crede sacra et venerabilis phalanx solo me aspectu misericordiæ, solis pietatis visceribus, solis animarum hic profectibus ad tempus detineri, et quod his est amplius, tranquilli nostri regis et domini potestate. Cæterum quam primum valuero et mihi cœli Dominus per pium principem noctem mœroris, meisque captivis juga miserix demiserit, si tamen quomodo-cunque clementissimi principis jocundum quivero

A emereri promissum, mox ad vestra consortia nulla alia, vita comite, detentus occasione repedabo. Nullæ me.... divitiæ, nullum prædium, nulla arentis metalli copia, nullus quorumlibet affectus a vestro poterit separare collegio.

Itaque, Pater duleissime, vosque, o charissimi Patres et fratres, imploro pro me continue beatissimum communem Patrem et præceptorem poscere dignemini Benedictum, ut suis apud Christum obtineat meritis, ut me quantocius dignetur reddere vobis. Spero equidem in Deo nostro qui nunquam in bonis patitur desideriis quemquam fraudari, quod me secundum anhelantis mei cordis desiderium vobis citius restituat cum congruo fructu. Superfluum vobis æstimo ut effundatis preces pro nostris dominis eorumque exercitu scribere, cum sciam vos in hoc ipso semper insistere. Pro domno ill. abbate sicut et facitis Christum deprecate, cujus hic singulari post principalem munificentiam nutrior largitate. Tanta mihi, charissimi, vestra illuc copia existit, ut si velim vos singulariter nuncupare, tota hæc vestris nominibus pagina non possit sufficere. Unde generaliter omnibus et opto et scribo salutem, obsecrans ut non obviscamini mei. Tu vero, mi domine venerabilis abbas seu quocunque es nomine præpositus, peto ut mihi scribi faciatis de vestra fratrumque salute, vel quales vobis fructus præsens annus attulerit utque eorum fratrum mihi dirigatis cum nominibus numerum, qui mundanis exuti vinculis migrarunt ad Christum. Nam plurimos obiisse audio, sed nominatim Nonnum f. C Quod si vere ita est, mei cordis partem non modicam abstulit secum. Vale, pater sanctissime, et memor esse dignare filioli tui.

## SECTIO SECUNDA. — CARMINA.

### CARMEN PRIMUM.

VITA SANCTI BENEDICTI ABBATIS.

(Vide lib. 1 Historiæ Langobardorum, cap. 26, hujusce tomi col. 468.)

### CARMEN II.

<sup>a</sup> HYMNUS DE MIRACULIS SANCTI BENEDICTI.

(Ex Thesaurio hymnologico.)

Fratres, alacri pectore,  
Venite concentu pari;  
Fruamur hujus inclytæ  
Festivitatis gaudiis.  
Hac Benedictus aurea  
Ostensor arcti tramitis,  
Ad regna conscendit Pater  
Captans laborum præmia.  
Effulsit ut sidus novum  
Mundana pellens nubila.  
Ætatis ipso limine  
Despexit ævi florida.

<sup>a</sup> Teste Rambachio hoc carmen per multa sæcula cantui ecclesiastico inservit, quod equidem vix crediderim. Neque in uno libro hymnum inveni: ta-

Miraculorum præpotens,  
Afflatus alti flamine,  
Resplendit prodigiis  
Venturo sæculo præcincens.

Laturus esum pluribus,  
Panis reformant vasculum,  
Arctum petens ergastulum,  
Exstinxit ignes ignibus.

Fregit veneni bajulam  
Crucis per arma cymbiam;  
Coercuit mentem vagam  
Leni flagello corporis.

Funduntur omnes rupibus,  
Redit calybs e gurgite,  
Currit per undas obsequens;  
Peplo puer vitat necem.

Virus patescit additum,  
Mandata præpes efficit,

men doct. viri sententia permotus, adjeci. Lucem affundit plurimis locis sancti Benedicti Legenda.

Hostem ruina conterit;  
 Cedit fremens leo grave.  
 In imo sit moles levis,  
 Rogus migrat phantasticus,  
 Fractum revisit sospitas,  
 Excessus absentum patet.  
 Rector vaser deprnderis,  
 Inique possessor fugis;  
 Futura prænoscemini  
 Arcana cor non contigit.

Fundantur ædes somniis,  
 Tellus vomit cadavera,  
 Dracone frenatur fugax;  
 Æther pluit numismata.

Vitrum resistit cautibus,  
 Manant olivo dolia,  
 Vincitum resolvit visio,  
 Vitam receptant funera,  
 Tanti potestas luminis  
 Voto sororis vincitur;  
 Quo plus amat quis plus valet,  
 Enare quem cernit polum.

Non ante sæclis cognitum  
 Noctu jubar effulgorat,  
 Quo totus orbis cernitu  
 Flammisque subvehi pius.

Hæc inter instar nectaris  
 Miranda plectro claruit;  
 Nam pinxit apte lineas  
 Vitæ sacræ sequacibus.

Jam dux alumni sat potens  
 Adsis gregis suspiriis,  
 Gliscat bonis hydram carens  
 Sit callis ut sequax tibi.

## CARMEN III.

DE SANCTA SCHOLASTICA.

(Ex Arnoldi Vyon Ligno Vitæ.)

O benedicta soror Benedicti nomine Christi,  
 Eximique Patris o benedicta soror.  
 Seria consilio, jam tunc virguncula quamvis  
 Calcatrix cosmi, seria consilio,  
 Sponsa decora Dei, niveis tu compta lapillis  
 Lilia sacra feres, sponsa decora Dei.  
 Appetis alta poli, tempsisti dulcia sæcli,  
 Dindima perpetui appetis alta poli.  
 Cuncta perosa tibi, Phœbi sub lumine [jubare] posta  
 Et male suada soli, cuncta perosa tibi.  
 Castalides proceres præibas concita prædux,  
 Illuminata ovans, Castalides proceres.  
 Virginal ecce tuum...<sup>a</sup>, conjunxeras ædi,  
 Staret ut invulsum virginal ecce tuum.  
 Unguibus a teneris, mutans superna caducis,  
 Victoriâque tenes, unguibus a teneris.  
 Ampla tropæa refers, arctes, spudela, satellites.  
 Filia virgo Sion, ampla tropæa refers.  
 Versibus heroicis, alias castissima laudes,  
 Scripsimus ecce tibi, versibus heroicis.

<sup>a</sup> Supplendum forte *Christi* vel *fratris*.

A Quis [queis] liquido patuit, meritorum lumine tacto,  
 Perfectum cunctis, quis [queis] liquido patuit  
 Sufficiat precibus, germanum vincere votum.  
 Invictum cunctis, sufficiat precibus.

Scribere nunc superest, natalem volvere penna,  
 Scandere quo jussa es, scribere nunc superest.

Virgo beata die subisti lumina cœli,  
 Mense Numæ in decimo, virgo beata die. Amen.

(His adjunctus erat senarius cujusdam Germani in laudem ejusdem virginis cum ad limina B. P. N. Benedicti ex Germania venisset, compositus, sic habens:)

Dulcis adesto meis, præclara camœna labellis,  
 Permixtisque modis dulcis adesto meis.

Promere quo valeam, semper sine fine beatam,  
 Virgineumque decus, promere quo valeam,

B Pneuma, Columba volat, nec non tibi munere spirat,  
 Prodigia dona ferens, Pneuma Columba volat.

## CARMEN IV.

VITA SANCTI MAURI ABBATIS.

(Ex Mabill. Act. ord. S. Bened.)

Dux, via, vita, tuis, decus et laus, gloria, virtus,  
 Jesu lux lucis, dux, via, vita tuis,

Tu facis omnipotens animalia muta profari,  
 Quod tibi cunque placet, tu facis omnipotens,

Da precor ut referam sancti magnalia Mauri,  
 Quæ per te gessit, da precor ut referam.

Cum duodennis erat, Benedicto est traditus almo,  
 Contempsit mundum cum duodennis erat.

Desinit esse puer, monachus postquam incipit esse,  
 Moribus, haud ævo, desinit esse puer

C Quis rogo non stupeat jejunia continuata?  
 Exsomnes noctes quis rogo non stupeat?

O lacrymas, gemitus, o longa silentia, frigus,  
 Calcea strata, sagum, o lacrymas, gemitus.

Emicat a puero virtutum lumine Maurus,  
 Eximijis signis emicat a puero,

Quis trahat æde vagum sancta Pater aspicit almus,  
 Aspicit et Maurus quis trahat æde vagum.

Pusio lapsus aquis Benedicto mente videtur,  
 A Mauro eripitur pusio lapsus aquis.

Obstupeat ratio Maurus quod in anne cucurrit,  
 En Petrus alter adest, obstupeat ratio.

Gressibus, eloquio cassum luxere parentes,  
 Hic prece donat cum gressibus, eloquio.

Post Patris hunc obitum sperabat habere Casinus,

D Optabat Patrem post Patris hunc obitum,  
 Glannafoli Pater est nimium mœrente Casino,  
 Præcepto patris Glannafoli Pater est.

O benedictæ tuus replet omnia rumor, alumnus  
 A Gallis petitur o Benedicte tuus,

Concio tota dolet quod Gallia postulet illum,  
 Quod se destituat concio tota dolet.

Dat Benedictus ei libram, vas atque libellum,  
 Oscula dant Fratres, dat Benedictus ei.

Prosequitur super hæc ad portam digredientem,  
 Digressum donis prosequitur super hæc.

Destinat almus ei sacra xenia reliquiarum,  
 Illisque docens verbis destinat almus ei.

Accipe, care mihi, nunc ultima dona magistri,  
 Extremos apices accipe, care mihi.  
 Hæc tibi, mi soboles, nostrum testentur amorem,  
 Munimen præstent hæc tibi, mi soboles.  
 Octo decemque quater complebis tempora terris,  
 Astra petes actis octo decemque quater.  
 Jam valeas abiens, contraria perpetieris,  
 Prosper erit Dominus, jam valeas abiens.  
 Plurima dum graditur fiunt contraria Mauro,  
 Signa facit Maurus plurima dum graditur.  
 Fractus ab arce ruens nullo medicante valescit;  
 Hoc orante valet fractus ab arce ruens,  
 Ossa pedis subito casus distorsit equestris,  
 Torta regit Maurus ossa pedis subito.  
 Luminis officium poscit sibi cæcus ab ortu,  
 Et recipit tactu luminis officium.  
 Seminecem puerum flet mater, et iste dolens flet.  
 Mox prece dat vegetum seminecem puerum.  
 Quod Pater astra petat, videt absens, dixit ut ille,  
 Angelus huic monstrat quod Pater astra petat;  
 O Benedicte via conscendis ad æthera mira,  
 Fac iter hæc nobis, o Benedicte, via.  
 Corruit ædituus structo jam pariete quidam,  
 Pene obit is postquam corruit ædituus.  
 Hunc Pater egregius deportat ad ostia templi  
 Sospitat et precibus hunc Pater egregius.  
 Validus obstupuit, qui venerit inscius illuc,  
 Quod subito valeat validus obstupuit.  
 Spiritibus Satanæ tres dat detractio fabros,  
 Hos adimit Maurus spiritibus Satanæ.  
 Ex tribus eripuit vitam malus angelus uni,  
 Morti unum Maurus ex tribus eripuit.  
 Vir benedictus ab hoc septenni ex clade valescit,  
 Mox surgit sospes vir benedictus ab hoc.  
 Vase merum magefit, manus hujus quod benedicit,  
 Quoque magis bibitur vase merum magefit.  
 Canceris ulcus habens nasum labra perdidit jam,  
 Hoc signante valet canceris ulcus habens.  
 Ostia basilicæ cum noctu intrare pararet,  
 Ante stetit Satanæ ostia basilicæ.  
 Maure agedum propriis soliis nos pellere speras,  
 Consule si valeas Maure agedum propriis.  
 Vix tibi, vix aliqui remanebunt ex grege tanto,  
 Omnes sunt nostri, vix tibi, vix aliqui.  
 Ut libitum fuerit, ducam de hac plebe triumphos,  
 Occidam, sternam, ut libitum fuerit.  
 Increpet omnipotens, inquit, Satana, Deus in te,  
 Inque tuis verbis increpet omnipotens.  
 Hæc ubi verba dedit, Satanæ velut aura recedit,  
 Introit ipse domum hæc ubi verba dedit.  
 Dum rogitat Dominum, solatia cœlitus adsunt,  
 Angelus astat ei dum rogitat Dominum.

**A** Desere tristitiam, Domine charissime, jussus  
 Prodidit hæc Satanæ, desere tristitiam.  
 Tempore quippe brevi vestrum pars major obibit,  
 Tu quoque summa petes tempore quippe brevi.  
 Ne metuas quod ait straturum se fore cunctos,  
 Ejus nullus erit, ne metuas quod ait.  
 Hæc Pater eximius præscivit munere Christi,  
 Fratribus exponit hæc Pater eximius.  
 Astra petens obiit parvo pars maxima fratrum,  
 Ipseque post omnes astra petens obiit.  
 Conditus in tumulo signorum luce coruscat,  
 In cœlis regnat conditus in tumulo.  
 Inde suos famulos Domino tribuente tuetur,  
 Visitat, atque fovet inde suos famulos.  
**B** Testis adest super hoc cæsus per somnia <sup>a</sup> Jacob,  
 Bilheil, ac Rorigo testis adest super hoc.  
 Testis adest super hoc Gaidulfi terribilis mors,  
<sup>b</sup> Anaguareth visus testis adest super hoc.  
 impius ille [Gaidulfus] ferox famulos distraxerat ejus,  
 Ejus calce perit impius ille ferox.  
 Hic pius [Anaguareth] ac reverens ipsius adiverat ædes  
 Ipsum spectat inus hic pius ac reverens.  
 Cantica, vota, preces, tibi tunc dabat, Angele, Mau-  
 Tuque dabas Domino cantica, vota, preces. [rus,  
 Sæpius, inquit, ego quid agam, speculatus es isthic,  
 Viso meos famulos sæpius, inquit, ego.  
 Hæc sua qui rapiunt inhibentur cœlitus hostes,  
 Amentes fiunt his sua qui rapiunt.  
 Bis famulum perimens famulum vice reddidit ejus,  
 Sed misere periit bis famulum perimens.  
**C** Ejus apud tumulum miracula plurima fiunt,  
 Cœlica turba canit ejus apud tumulum.  
 Ejus apud tumulum repetit pedis actio claudos,  
 Est data lux cæcis ejus apud tumulum.  
 Ejus apud tumulum valuit paralyticus una,  
 Est data vox mutis ejus apud tumulum.  
 Octo fuere simul vario languore gravati,  
 Incolumes illic octo fuere simul.  
 Omnia si referam tempus me deseret ipsum,  
 Vox me deficiet omnia si referam.  
 Ipse Casinus ovat potiens magnalibus ejus,  
 Ejus et <sup>c</sup> exuviis ipse Casinus ovat.  
 Ipsius hic meritis multis datur esse valentes,  
 Salvantur plures ipsius hic meritis.  
**D** Hic Pater alme tuis præsens famulantibus esto,  
 Auxilium confer hic Pater alme tuis.  
 Hic Pater alme tui memor adsis discipulatus,  
 Patris adesto comes hic Pater alme tui.  
 Fac precè, fac meritis hostem superemus iniquum,  
 Nos vobis socios fac prece, fac meritis.  
 Te Patre nostra cohors post Patrem cassa dolebat,  
 Cum Patre lætetur te Patre nostra cohors.

<sup>a</sup> Glannafoliense monasterium a Gaidulfo Ravenate, cui a Pipino commissum fuerat, misere direptum Rorigo Andecavensium comes et Bilechildis ipsius uxor restaurare cœperant. Dum vero in cœpto opere aliquantisper tepescerent, Jacob abbas Cormaticensis apud Turones semel iterumque cœlitus admonitus dum eos ad opus urgere dissimulat, S. Mauro poenas luit. Hæc repetenda sunt ex historia eversio-

nis ac restorationis Glannafoliensis quam sæculo iv Benedictino referemus.

<sup>b</sup> Anaguareth Brito mira ad S. Mauri sepulcrum vidit, ex eadem historia.

<sup>c</sup> Auctor agere videtur hic de brachio S. Mauri a S. Odolone ad Cassinates transmissio, ut Leo Marci- canus in lib. ii Chron. Cassin., cap. 53, scribit.

Sint supra astra poli grex cum pastoribus omnis,  
Cum grege pastores sint super astra poli.

## CARMEN V.

<sup>a</sup> DE SANCTO JOANNE BAPTISTA.

(Ex Thesaurō hymnologico.)

UT queant laxis REsonare fibris  
Mira gestorum FAMuli tuorum,  
SOLve polluti LABli reatum,  
Sancte Joannes.

Nuncius celso veniens olympo,  
Te Patri magnum fore nasciturum,  
Nomen et vitæ seriem gerendæ  
Ordine promit.

Ille promissi dubius superni,  
Perdidit promptæ modulus loquelæ,  
Sed reformasti genitus peremptæ  
Organa vocis.

Ventris obstruso positus cubili,  
Senserat regem thalamo manentem  
Hinc parens nati meritis uterque  
Abdita pangit.

Antra deserti teneris sub annis,  
Civium turmas fugiens, petisti,  
Ne levi saltem maculare vitam  
Famine posses.

Præbuit hirtum tegimen camelus,  
Artubus sacris strophium bidentes,  
Cui latex haustum, sociata pastum  
Mella locustis.

Cæteri tantum cecinere vatum  
Corde præsago jubar adfuturum,  
Tu quidem mundi scelus auferentem  
Indice prodis.

Non fuit vasti spatium per orbis  
Sanctior quisquam genitus Joanne,  
Qui nefas sæcli meruit lavantem  
Tingere lymphis.

O nimis felix meritique celsi,  
Nesciens labem nivei pudoris,  
Præpotens martyr eremique cultor,  
Maxime vatum.

Serta ter denis alios coronant  
Aucta clementis, duplicata quosdam  
Trina centeno cumulata fructu  
Te sacer ornant.

Nunc potens nostri meritis opimis  
Pectoris duros lapides repelle,  
Asperum planans iter, et reflexos  
Dirige calles.

Ut pius mundi sator et redemptor,  
Mentibus pulsa livione puris,  
Rite dignetur veniens sacros  
Ponere gressus.

<sup>a</sup> Ubique positus est hymnus in Nativitate sancti Joannis, in plurimis vero libris distributus in duas vel tres partes ad Matutinum, Laudes et Vesperas cantandas; in quibusdam diminutus. Explicatum est carmen (usque ad vers. 32) prolixo commentario in Weitzii Heortologio, qui quid habeat artis musicæ amatoribus gravitatis et suavitatis ita præmonet:

A Laudibus cives celebrant superni  
Te Deus simplex pariterque trine,  
Supplices et nos veniam precamur,  
Parce redemptis.  
Gloriam Patri resonemus omnes,  
Et tibi Christe genite superne,  
Cum quibus sanctus simul et creator  
Spiritus regnat.

## CARMEN VI.

AD PETRUM PISANUM.

(Ex Lebœuf, *Dissert. sur l'Hist. eccl. et civ. de Paris.*)

Candide, lumbifido proscissum vomere campum  
Visu et restrictas . . . lustrante per occas  
Omnium felix conscendens igneus axem  
B Perfundit radiis cujus florentia rura  
Cynthius, et nebulas ardenti vertice frenans,  
Gliscere dat fructus tempestatesque serenas,  
Illum delectat dulci resonare camœna  
Condere et altisonum gracili sub arundine carmen,  
Infelix ille est tetrus cui nubibus æther  
Imminet, et miseros discursat grando per agros,  
Subruiturque domus gelida perflante procella,  
Non libet hunc talem calamum inflare labello  
Sed potius pronum male singultaria verba  
Edere, et uberti perfundere gramina fletu.  
O mihi si juvenis quem tecum ludere narras,  
Cujus viæ palmas et odoras pandere lauros  
Minciades poterat Stuzmyrne rure creatis  
Tangere colla, pedem dignatus vellet, et esset  
C Non tam dissimilis sicut est tua causa,  
Aspicias tristi me pangere carmina versu,  
Replere et densas suavi modulamine silvas,  
Hujus et hoc ipsum est tenui quod canto susurro,  
Postquam me proprii perfudit lumine vultus  
Elicuit muti quascunque e guttere voces  
Cujus adhuc fidens de spe sustollor herili  
Spes sacra regna poli tribuit, spes omnia confert.  
Mortuus est quisquis de spe titubando tepescit,  
Ergo age perplexos forti religamine nodos  
Pandere multimoda narratione per auras  
Unus non genitor quod se non sentit habere  
Nam mas femineum dat prolis corpore sexum  
Proditur androgeno nonnumquam sexus uterque  
D Hic sine luminibus lumen dat, naribus ille  
Seu pedibus manibusque carens seu parte resecti  
Qualibet integrum generat sine labe puellum,  
Sæpe pecus mutilum bruto dat cornua nato  
Sic patre curtato caudatus gignitur agnus;  
Præterea et rerum species diversa per orbem  
Ex se nascenti tribuit quod non habet ipsa:  
Hoc mare, hoc tellus, concæ quoque sæpe frequentant.  
Hactenus incassum certans si forte cucurri

† Notatu dignum est quod Guido Aretinus, musicæ peritia inter ævi sui primos (sub Henrico III imperatore vixit), sex notas syllabicas, senarii numeri perfectione delectatus introduxit: UT, RE, MI, FA, SOL, LA, quas ex hymno hoc mutuatus est atque transtulit. Notarum illum numerum auxit et senis receptis comitem unam adjecit ex eodem nostro hymno BI, †



Cum pietate doce flexum, sum scire paratus :  
 Vatibus antiquis, parva hæc dissolve, non impar :  
 Dic, rogo, quis genitor cunctis despectus in orbe,  
 Seu castate carens ingenti robore natum  
 Procreat, egregium nullus cui sistere contra  
 Prævaleat, mundi que simul quem regna pavescant.

## CARMEN VII.

AD REGEM.

(Ex Lebœuf, ibid.)

Cinthius occiduas rapidis declivus adoras  
 Jam volitabat equis, jam nox se cœrula pallam  
 Stilligero varii cultus fulgore micantem  
 Rorantemque simul citius vestire parabat,  
 Cum subito vestra clarus mihi missus ab aula  
 Detulit ignitas quasi puri muneris instar  
 Antiquo et caro corda mittente sodale,  
 Intima et ventris penetrantes usque sagittas.  
 Mane novo ad vestras quam properavimus ædes,  
 Et spatiis pene est jam lux revoluta diurnis  
 Non sivit brevitatis aut digne obponere Petrum  
 Missilibus contra, spatioso, aut ludere telis.  
 Crastina conspicio cum lux fulgebat Eoo,  
 Tinxerit et tremulus Titania purpura fluctus,  
 Erravitque vagis late rubor aureus undis,  
 Cuncta et videbunt Phœbo radiante per orbem  
 Expiet tenues arco pellente sagittas  
 Qui carum ut hostem jaculis confixit acutis.  
 Miror qua numeri textum non contigit arte  
 Extremo nostrum tenuit quod limine carmen  
 Ardua divino nitidoque fulget in horto.  
 Cedre vale, et celsos pertinge cacumine nimbos  
 Tu quoque cum fructu, felix cyparisse, per arvum.

## CARMEN VIII.

ITEM AD REGEM PRECANDO.

(Ex Lebœuf, ibid.)

Verba tui famuli, rex summe, attende serenus  
 Respice et ad fletum cum pietate meum.  
 Sum miser, ut mereor, quantumque ullus in orbe est  
 Semper inest luctus, tristis et hora, mihi.  
 Septimus annus adest ex quo tua causa dolores  
 Multiplices generat et mea corda quatit.  
 Captivus vestris ex tunc germanus in oris  
 Est meus afflicto pectore, nudus, egens.  
 Illius in patria conjux miseranda per omnes  
 Mendicat plateas, ore tremente, cibos.  
 Quattuor hæc vir per mixtos sustentat ab arte  
 Quos vix pannucis prævalet illa tegi.  
 Est mihi quæ primis Christo sacrata sub annis  
 Excubat egregia simplicitate soror.  
 Hæc sub sorte pars lucrum sine fine retentans  
 Privata est oculis jam prope flendo suis.  
 Quantulacunque fuit direpta est nostra supellex  
 Nec est, heu! miseris qui ferat ullus opem.  
 Conjux est fratris rebus exclusa paternis,  
 Jamque sumus servis rusticitate pares.  
 Nobilitas periit, miseris accessit egestas,  
 Debuimus fatcor asperiora pati.

<sup>n</sup> Dubium.

A Sed miserere, potens rector, miserere, precamur,  
 Et tandem finem his, pie, pone malis.  
 Captivum patriæ redde et civilibus arvis;  
 Cum modicis rebus culmina redde simul.  
 Mens nostra ut Christo laudes in secla frequentet  
 Reddere qui solus præmia digna potest.

## CARMEN IX.

*Hymnus Pauli diaconi in translationem Beneventum  
 corporis beati Mercurii martyris.*

(Petro Piperno, de Effectibus magicis.)

Martyr Mercuri, sæculi futuri  
 Perpeti dona gloriæ corona  
 Qui tuam totis venerantur votis  
 Translationem.  
 Qui dudum Romæ, Decio dictante.  
 B Multa pro Christo passus, ipso daute,  
 In cæsarea vir virtute ante,  
 Victor occumbis.  
 Quem Cæsar Constans instar præcessorum  
 Deferens secum fines Appulorum,  
 Proterit intrans more tyrannorum,  
 Cuncta consumens.  
 Interim urbem vastat opulentam  
 Samniam justa, vere loculentam,  
 Cujus ruinam Deus violentam,  
 Ita solatur.

Tres cœnabitæ, gratæ Deo vitæ,  
 Ista dolentes, tristes et inærentes,  
 Corpus beatum, sibi commendatum,  
 Humant ibidem.  
 C Urbs desolata, ita consolata,  
 Super humata corporis beata  
 Ossa prorata, sit vi [ut?] Deo grata  
 Construit templum.

Cæsar progressus venit Beneventum,  
 Sed vi repressus sibi resistentem,  
 Romam festinat, Samnia declinat  
 Bellipotentem.

Post plures annos Arechis, insignis  
 Samniæ princeps, multis motus signis,  
 Martyris corpus, laudibus condignis,  
 Samniam transfert,

D nans id ara nobili præclara,  
 Cujus precatu omni nos reatu  
 Pæugma beatum purget, et optatum  
 Conferat statim.

Honor et virtus, regnum et potestas,  
 Sit Deus noster tibi, qui sic præstas  
 Tuos atcelli contra res infestas  
 Opem ferendo. Amen.

<sup>a</sup> CARMEN X.

[(Ex Tosti, Storia della badia Cassin.)]

Clara beati agnoscere Pauli dogmata qui vult  
 Volvere hunc studeat cum magna indagine librum.  
 Carmen enim vitæ retinet pariterque geheunæ,  
 Ecclesiæ pretiosa Dei munilia gestat.  
 Illic quoque repperiet lector frumenta animarum  
 Et satiens sine fastidio requiemque beatam.

Scriptoris si forte velles cognoscere nomen,  
Paulus diaconus vocitatur et ipse monachus :  
Hoc opus auxiliante Deo perfecit, et ille  
Ipsius ad laudem et sancti archangeli Michaelis.  
Oro ne Dominum cesses, lector, rogitare,  
Gratum ut accipiat scriptoris votum et ipse  
Alius incepit ego finibit. . . . .

## CARMEN XI.

*Epitaphium Rothaidis filiae Pipini regis.*

(Ex Duchesn., Hist. Franc. script., tom. II.)

Hic ego quæ jaceo Rothaid [Rothaidis] nomine dicor,  
Quæ genus excelso nimium de germine duco.  
Nam mihi germanus gentes qui subdidit armis  
Ausonias, fretus Carolus virtute Tonantis,  
Pipinus pater est Carolo de principe cretus,  
Agarenum stravit magna qui cæde [clade] tyrannum.  
Pipinus proavus, quo non audacior ullus.  
Ast abavus Anschise potens, qui ducit ab illo  
Trojano Anchisa longo post tempore nomen.  
Hunc genuit pater iste sacer præsulque beatus,  
Arnulphus, miris gestis qui fulget ubique,  
Hic me spe cujus freti posuere parentes.

## CARMEN XII.

*Item epitaphium alterius filiae Adhelaidis.*

(Ex Duchesn., ibid.)

Perpetualis amor capiendæ et causa salutis  
Pectore quem vigili huc properare facit.  
Nosse cupis cur busta sacer numerosa retinet  
Hic locus, astrigeri qua patet aula poli?  
Iste sacer Domini qui post servavit ovile  
Legitimi fuerat germinis ante pater.  
Cujus posteritas atavo confisa patrono,  
Hoc cupit in sancto ponere membra loco.  
Pipini hic proles Adheleid pia virgo quiescit,  
Quam simul et reliquas sancte tuere Pater.

## CARMEN XIII.

<sup>a</sup> *Epitaphium Hildegardis reginæ Caroli Magni uxoris.*

(Ex variis Edit. Baron., Duchesn., Bouquet. et ms. Metensi.)

Aurea quæ sulvis rutilant elementa figuris,  
Quam clara exstiterint membra sepulta docent.  
Hic regina jacet, regi præcelsa potenti  
Hildegard Carolo quæ bene nupta fuit ;  
Quæ tantum claræ transcendit stirpis alumnos,  
Quantum, quo genita est, indica gemma solum.

<sup>a</sup> Paulus Warnefridus, in libro de episcopis Metensis Ecclesiæ, apud Duchesne Hist. Franc. script., tom. II, pag. 202, et Bouquet., tom. V Script. Rer. Gall., pag. 192, se auctorem esse istius et sequentium epitaphiorum his verbis significat: « Hildegard apud urbem Metensem in beati Arnulfi oratorio requiescit. Pro eo denique quod a beato Arnulfo jam fati reges originem ducerent, suorum ibi charorum defuncta corpora posuere. Nam ibi humatæ sunt duæ regis Pippini filia, quarum una Rothaid, altera Adelaïd appellata est. Ibi quoque et junioris regis Caroli duæ nihilominus tumulatæ sunt natæ, scilicet Adelaïd et Hildigard. Quæ Hildigard materno nuncupata nomine matrem morientem citius subsecuta est. Quarum omnia epitaphia a nobis jussu regis Caroli composita. . . . subter adnotare curavi. » Ex quibus perspicuum est eadem epitaphia primum a Baronio, tom. IX Annal., ad annum 786, pag. 352, deinde vero ab ipso etiam D. Duchesne, antequam

A Huic tam clara fuit florentis gratia formæ,

Qua non occiduo pulchrior ulla foret  
Cujus laud tenerum possunt æquare decorem  
Sardonix pario, lilia mixta rosis.

Attamen hanc speciem superabant lumina cordis,  
Simplicitasque animæ, interiorque decor.

Tu mitis, sapiens, sollers, jucunda fuisti,  
Dapsilis et cunctis condecorata bonis.

Sed quid plura feram, cum non sit grandior ulla  
Laus tibi, quam tanto complacuisse viro.

Cumque vir arripotens sceptris junxisset avitis  
Liuiferumque Padum, Romuleumque <sup>b</sup> Tibrim :

Tu sola inventa es, fueris quæ digna tenerè  
Multiplicis regni aurea scèptra manu.

[<sup>c</sup> Alter ab undecimo jam te suscepit annus,

B Cum vos mellifluus consociavit amor.]

Alter ab <sup>d</sup> undecimo rursus te sustulit annus,

Heu genitrix regum ! Heu decus atque dolor !

Te Francus, Suevus, Germanus et ipse Britannus,

Cumque Getis duris plangit <sup>e</sup> Hybera cohors

Accola te Ligeris, te deflet et Itala tellus,

Ipsaque morte tua anxia Roma gemit.

Movisti ad fletus et fortia corda virorum :

En lacrymæ clýpeos inter et arma cadunt.

Heu, <sup>f</sup> quantis sapiens et firmum robore semper

Ussisti flammis pectus herile viri !

Solatur cunctos spes hæc, sed certa, dolentes,

Pro dignis factis quod sacra regna tenes.

. . . . .

C. Participem fieri hanc Pater almæ tuis

## CARMEN XIV.

*Epitaphium Hildegardis Caroli et Hildegardis filia.*

Hildegard ! rapuit subito te funus acerbum,

Ceu raptat Boreas vere ligustra novo.

Explevit necdum vitæ tibi circulus annus,

Annua nec venit lux geminata tibi.

Parvula non parvum inquis virguncula luctant,

Confodiens jaculo regia corda Patris.

Matris habens nomen renovas <sup>g</sup> de morte dolorem,

Postquam vixisti vix quadraginta dies.

Pectore nos mæsto lacrymarum fundimus amnes,

Tu nimium felix gaudia longa petis.

D eidem hic Pauli Warnefridi locus innotuisset, Alcino Operum pag. 1757 fuisse supposita. Contulimus hoc carmen cum ms. Metensi, quod ad nos misit D. Franciscus ord. S. Ben. congr. SS. Vitoni et Hildulphi, vir doctus, cujus eruditus calamus occupatur in concinnanda et continuanda historia civitatis Metensis, ad eruditorum vota brevi complenda.

<sup>b</sup> Ms. Metense, *Tibrum*.

<sup>c</sup> Hoc disticon restituumus ex ms. Metensi.

<sup>d</sup> Multi interpretantur annum decimum tertium, adeo ut Hildegardis tredecim annos nata Carolo nupserit, et cum eo totidem annos vixerit. Obi t anno 783. BOUQUET. (Cousule Mabill. tom. II Annal., lib xxv, pag. 265. Duchesne, de Script. Franc., tom II, pag. 203.)

<sup>e</sup> Al., *Ibera*.

<sup>f</sup> Ms. Met., *Heu, quantum*.

<sup>g</sup> Al., *de corde*.

## CARMEN XV.

*Epitaphium alterius filiae<sup>a</sup> Adelheidis.*

Hoc tumulata jacet pusilla puellula busto,  
Adeleid amne sacro quæ vocitata fuit.  
Huic sator est Carolus gemino diademate pollens  
<sup>b</sup> Mobilis ingenio, fortis ad arma satis.

<sup>a</sup> Adeleidis et Hildegardis prope matrem sepultæ sunt Metis in suburbana basilica sanctorum apostolorum seu sancti Arnulfi, ex quo genus duxerunt. Ubi etiam humatæ sunt duæ Pipini regis filiæ Rothaidis et Adelaidis; quarum quoque epitaphia ex-

A Sumpserat hæc ortum prope mœnia celsa Papiæ  
Cum caperet genitor Itala regna petens<sup>c</sup> :  
Sed Rhodanum properans rapta de lumine vitæ,  
Ictaque sunt matris corda dolore procul.  
Excessit, patrios non conspectura triumphos,  
Nunc Patris æterni regna beata tenet.

stant, a Paulo Diacono composita apud Duchesne l. cit.

<sup>b</sup> Ms. Met., *Nobilis.*

<sup>c</sup> Anno 773.

## APPENDIX AD OPERA PAULI DIACONI.

## MONITUM IN OPUSCULUM SUBSEQUENS.

(Ex Maio, Spicil. Rom., tom. V.)

Inter viros illustres cœnobii Casinensis Petrus diaconus refert, cap. 36, Paulum Ligurem, quem temporibus Paschalis II PP. vitam illic monasticam professum, et commentarios in Prophetas, Psalterium Novumque Testamentum composuisse ait, nec non alia scripsisse volumina quæ in Petri manus nondum deveniant. De hoc Paulo ejusque libris loquuntur etiam Mabillonius, *Annal. Bened.* tom. V, lib. LXXIX, ad an. 1100, et Legipontius *Hist. litter. Bened.* tom. IV, pp. 36, 41, 46, 51, et denique Lelongus *B. S. T. I.*, p. 895, qui tamen nihil prædictis a Petro diacono addunt. Supradicta Pauli opuscula periisse cuncta existimat Marus in adnot. ad Petr., queritans simul de sæculi sui socordia in sacrarum monumentorum vestigandis thesauris. Quod tamen neque Petrus diaconus nominatim memorat, neque Marus vidit, Pauli opusculum in sacra Genesim, id mihi in Vaticano codice his annis compertum fuit, in autographo ut videtur codice, sed certe synchrono, quia scriptura ejus desinenti XI vel incipienti XII sæculo deputanda est. Utrum vero auctor ad reliquos quoque Pentateuchi libros progressus fuerit, nescio: etenim codex Vat. desinit mutilus in patriarcharum benedictionibus, Opusculi titulus est: *Incipiunt Pauli problemata de ænigmatibus ex tomis canonicis.* Porro dicuntur problemata, quia pleraque pars operis in quæstionibus earumque solutionibus vertitur. Laudantur a Paulo auctores, quantum vidi, hi Christiani quidem, Ambrosius, Antonius abbas, Augustinus, Eucherius, Faustus, Gregorius papa, Hieronymus, Johannes Cassianus, Isidorus, Junilius, Orientius, Origenes, Orosius, Sulpicius, Theophilus et anonymi quidam. Ex Hebræis Interpretes LXX, Judas quidam, Annales Hebræorum, item generaliter scripta Judæorum. Denique ex ethnicis Apuleius et Virgilius. Opus ipsum incipit sic: *Vetus Testamentum, Isidorus dicit, ideo dicitur quia veniente Novo cessavit.* Mihi hoc unum propositum in præsentem est ut operis notitiam minimumque specimen præbeam, præsertim ex citatis in eo veterum auctorum locis.

## INCIPIUNT PROBLEMATA.

F. 23. JUDAS dicit: auctoritas librorum ex proœmiis B cognoscitur.

F. 29. THEOPHILUS. Divisit lucem ac tenebras. Lucem appellavit diem. Id est dies, species formatae rei; nox, privatio operis.

F. 30. OROSIUS. Firmamentum utrum stat, an movetur? Si movetur, quomodo firmum sit? Si stat, quomodo luminaria mundum circumeunt? Id est, non ideo firmamentum dicitur quod staret immobile, sed propter firmitatem naturæ, ut vertigo poli circum æthera vehitur.

F. 40. JUNILIUS dicit: Nihil post primum diem ostenditur factum ex non existentibus. Sola anima hominis, ut solus homo ex nihilo factus.

F. 50. De hoc paradiso MATTHÆUS apostolus dicit<sup>a</sup>. Paradisus deliciarum, ubi Adam fuit, omnibus montibus altior, vicinus cælo: et ibi non habetur quod salutem hominis nocet sive in vivis sive in mortuis creaturis: ubi neque lilia, neque rosæ marcescunt: ubi neque labor neque senectus: et omnia animalia jussu hominis famulantur, non mactanda ad escam, sed deliciis servitura angelorum et hominum. quia et sic sunt epulæ paratæ ibi ex carnibus pecudum vel piscium, ut nullus occidatur. Sic est ex poculis. Tametsi nulla degestio sordium sequitur. Neque ibi facies cœli tegitur nubibus, neque fulgura; et reliqua.

F. 57. Iterare vocabulum tribus modis fit. Inceptione, ut: Ubi es Adam, ubi es Adam? Prohibitu,

<sup>a</sup> Videtur Paulus noster sumere sequentia ex aliquo apocrypho.

ut: Abraham, Abraham, ne injicias manum tuam in puerum. Consolatione, ut ANTONIUS dixit: Ubi eras Jesu? ubi eras Jesu?

F. 60. OROSIUS dicit mundum similem homini in lecto posito, et prius a capite formatur, id est a paradiso Adæ in oriente posito, et oceanum inter se et hunc mundum.

OROSIUS dicit aliam insulam in oriente celatam, cum amœnitate paradisi Adæ, in qua adhuc Elias et Enoch morantur.

Cod. f. 66, ubi de *Lamecho homicida*. FAUSTUS. Vel adolescentulum, id est quia Cain non canus, neque senescit ullo modo more ferarum non senescentium. Hæc in annalibus Hebræorum leguntur. Cur major ultio Lamech quam Cain? Quia ante Cain non factum est homicidium, nec correptio, nec sententia dura dicta castigavit. Non sic Lamech. Vel septuagies septies, quia hic numerus de gente Lamech in diluvio deletus est. Vel in hoc numero requiescit vindicta. LXXVII viri ab Adam usque ad Christum completi sunt, et tunc solvetur mundus, et animæ hominum requiem invenient, etc.

SULPICIUS vero dicit quia non de Cain hoc dicit, in vulnus meum, id est, vindicta ejus super me, memorans verbum Domini.

F. 94, ubi de *Isaaci sacrificio*. FAUSTUS. Venerunt ad locum. Cur Abraham dixit, revertimur ad vos? Si voluit offerre liliam, quomodo potuit reverti? Id est in spem contra spem credidit, quia credidit offerre

filium quia Dominus prædixit ei. Item credidit illum A de sterili et senibus dedit, potuit de morte susci-  
litium reverti, quod Dominus dixit ei, erit semen tare, etc.  
tum sicut stellæ cœli. Item credidit quod qui illum

## SEXTI POMPEII FESTI DE VERBORUM SIGNIFICATIONE FRAGMENTUM.

*Ex vetustissimo exemplari bibliothecæ Farnesianæ descriptum.*

### PRÆFATIO.

Verrius Flaccus, ævi Augustei grammaticus nobilis, circa incipientem Tiberii principatum, scripserat **B** *de Verborum significatione vel significatu* libros XIX, quos sæculo post Chr. III, vel IV, in compendium redegit S. Pompeius Festus, alias nulli veterum, præterquam Charisio et Macrobio memoratus. Et hoc quidem opus videtur apud homines doctos in usu fuisse, donec annis a Festo plus minus 400, Paulus Diaconus vere aureum antiquitatis Romanæ thesaurum, æqualium suorum inertiae et socordiae minus habilem, arctiori volumine complexus est; qui, qua ratione vetus exemplar tractaverit, hic persequi non attinet (a). Ut autem Pompei Festi epitoma Verrianos libros, sic Pauli Diaconi libellus Pompeiana volumina vel suppressit, vel effecit ut a librariis postea negligenterentur; eaque causa, cur quatuor omnino sint manuscripti codices Festi, quorum ad nos aliqua notitia pervenerit, uno tantum superstite:

1. quem, initio sæculi p. Chr. v, Macrobius in manibus habuit; et jam non exstat.

2. quem Placidus, ætatis incertæ grammaticus, **C** dum Glossas componeret ab Angelo Maio nuper editas (b), et jam non exstat.

3. qui fuit Pauli Diaconi, æque deperditus.

4. Farnesianus, ex Illyrico quondam allatus, quique nunc asservatur in Regia bibliotheca Neapolitana; ab *M* littera incipiens, hac ipsa in parte quæ superest, misere mutilatus et aliquot schedis minor, quæ apud Pomponium Lætum exstabant.

Farnesiani codicis fragmenta primis renascentium litterarum temporibus quidam descripserunt, alii describendum curaverunt, alii etiam in archetypo videntur legisse. Quamvis autem jam anno D. 1489 Angelus Politianus in *Miscellaneis*, cap. 73, ad eorum auctoritatem provocaverit (c) mala fortuna factum est, ut Pauli Diaconi epitoma, ante inventam artem typographicam sæpius descripta, mox typis edita an. 1471, postea plus quam decies ad exitum

sæculi xv repeteretur, genuinæ autem Festi reliquiæ in privatis bibliothecis delitescerent.

Anno demum 1510 Conagus nescio quis, edenda Pauli epitoma, primus ex Paulo et Festi laciniis farraginem composuit rudem illam et indigestam, de qua typographi monitum et versus infra descriptos volui, quia et rarissimum exemplar est, et familiam ducit, nec ulli recentiorum editorum videtur innotuisse.

« Lector. Si fragmenta Sesti (sic) Pompei Festi quæ omnia reperta hic apposita sunt ab *M*. littera incipiendo usque ad calcem non sequestrata posita sunt; sed coniuncta aliis. id industria factum est: ne replicando legentes tædio afficiantur: et quia quædam addita sunt quæ non erant in exemplari: Pii nostri: sed in alio ejusmodi: quæ adeo dura sunt ut omnino recte constare non videantur: tamen ob temeritatem vitandam: et ne quid ipsorum fragmentorum ommitteretur (sic): justa (sic) exemplar impressa sunt: quæ si Pius ipse: qui propter sui absentiam: ea castigare nequivit: Sed nec ipsius exemplar revidere: dum imprimeretur: affuisset correctiora haberentur. Itaque ne ipsi Pio attribuas: eas additiones quæ (sic) sunt incorruptiores (sic): ab alieno exemplari sumptas inferius annotate (sic) sunt.

« In littera S. Satis verbum: maxime a pleris retro.

« In littera T. Trium viri: per totum quod fragmentum in quodam exemplari: coniunctum est cum senonas gallos: sequendo trasalpina (sic). In littera S.

« In littera T. Topper in aliquibus locis.

« Ad festum alliciat: qua te ratione: conagus.

Lector adiuvenit: consilium ipse probes.

Fragmenta. apposuit: quæ nunc superaddita cernes

Cavit: et ut coheant. ordinae queque (sic) suo.

Si qua: Latina parum fuerint: seu dura: fatetur

Ne depravaret: se variasse nihil. »

(a) Ipse Verrium sæpius acriter insectatur, ut p. **D** 136, s. v. *Salva res est*; 137, s. v. *Spondere*; 148, s. v. *Sertor*; 158, s. v. *Terentum*; 181, s. v. *Orcus*; 184, s. v. *Pictor Zeuxis*; 189, s. v. *Tatium*; 191, s. v. *Tersum diem*, etc. Cf. quæ de suo proposito refert, p. 35 sq. s. v. *Porriciam*.

(b) Auctores classici è Vatic. codd. T. III, p. 427. Repetita sunt ab editoribus Germanis *Annalium philol.* et *pædag.* (an. 1833. Cf. Fr. Dubner in *Rhein. Mus.* 1835, *Inedita et n. p. e. n.* 8). Ursinus in notis Festi verba cum Placidi glossis mss. jam sæpe contulerat.

(c) « Quod nunc tradituri sumus, fortasse a nonnullis ut incertum et vacillans, parumque adhuc exploratum, deridebitur et exhibebitur: sed ego mihi de eo dicendum putavi, ne vestigium illud antiquitatis pene jam abolitum, qualecunque sit, extingueretur. Ostendit mihi Romæ abhinc quadriennium (A. D. 1485) Manilius Rattus Græcus homo, sed La-

tinis litteris adprime excultus, fragmentum quoddam Sex. Pompei Festi (nam ita erat in titulo) sane quam vetustum, sed pleraque mutilatum, præterquam a muribus. Quod me magnopere tenuit, si quidem reliquiæ illæ qualescunque ex integro ipso volumine superabant, quod auctor Festus composuerat, non ex hoc autem compendiaro, quod nunc in manibus coactum violenter et decurtatum, scilicet ab ignobili et indocto quodam, nec isto quoque nomine satis bene de litteris merito. Nonnullas quoque ex eodem fragmento Pomponius Lætus, vir antiquitatis et litterarum bonarum consulissimus, sibi pagellas retinuerat, quas itidem legendas mihi describendasque dedit. » Sequitur conjectura de vera lectione Catulliani versus, quem vide p. 114. Petri autem Victorii variæ lectiones, quas et citat A. Augustinus in præf. ed. suæ, editis jam dudum ac sæpius repetitis Festi fragmentis, lucem viderunt an. D. 1553.